

Het portret

Colofon

ISBN: 978 94 6365 195 0
1e druk 2019
© 2019, Piet Talsma
E-mail: piettalsma@kpnmail.nl

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:
Uitgeverij Elikser
Ossekop 4
8911 LE Leeuwarden
www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Het portret

Piet Talsma

Voor mijn ouders

*Daar waar de dijk het water keerde,
het jongvee op zijn rug het gras verteerde
de Noordenwind afzwakte tot een zucht,
het wit en blauw van zomerlucht
mijn jeugd met andere tinten kleurde ...*

Proloog

De buurtschap bestond uit een drietal huizen, waaronder het boerderijtje van Roodenburg, een man die pruimde, zich moeizaam voortbewoog en voor wie ik een beetje bang was. Onze stelp lag nog tweehonderd meter verder, richting de driesprong, waar vlakbij het monument pal op de dijk stond.

Met de meisjes van de buurt speelde ik. Poppenwagentjes duwde ik vooruit, de poppen ontdeed ik van hun poppenkleertjes en vurig sprong ik me in het ongewisse van een rondzwaaiend springtouw, *in spin, de bocht gaat in, uit spuit, de bocht gaat uit*. Aftelversjes leerden ze mij, waarbij soms gezoend moest worden, wat ik meestal kon vermijden.

Als ik op de sluizen van Dokkumer Nieuwe Zijlen naar het kolkende water staarde, dacht ik steevast aan *Onder de brug bij Anke Franke, daar verkopen ze eikenhout*. Misschien was Anke wel mijn zusje, dacht ik hoopvol, die zich onder de brug verstopte. Niemand was nog op het idee gekomen dat je daar ook kon zoeken.

In de war raakte ik van *Kom hier, Rosa, je bent mijn zusje, je bent mijn zusje ... En O, wat spijt, o wat spijt. Nu ben 'k mijn zusje kwijt*. Of, als ook het derde couplet nog aan de beurt kwam: *Onder die brug, onder die brug, vond ik mijn zusje terug*. Omdat ik geen zicht had op wat er onder de brug verborgen was, zag ik alleen de draaikolken en de schuimkoppen van het snelstromende water dat zich in het zoute water van de zee stortte.

Hoofdstuk 1

‘Rij maar an Ossewa, rij maar an’

Geluksmomenten ontlenu hun waarde aan intensiteit, tijd en timing van het ogenblik: meestal vluchtig als voorjaarsbloesem. Hoe vaak had ik niet de bal tegen het muurtje van ons washok gegooid en opgevangen met één hand? Eerst aarzelend met weinig vaart, maar allengs strakker in hoger tempo waarbij ik de terugspattende bal steeds vaardiger wist af te stoppen door met gespreide vingers in de beweging van de bal mee te gaan. Na talloze herhalingen kon ik de bal zelfs met een halve draai van arm en hand achter mijn rug om opnieuw in een vloeiende beweging naar de muur gooien.

Op het korfbalveld verraste ik met die laatste truc soms mijn tegenstanders en leidde daarmee een succesvolle aanval op de korf in. Toch was er groter geluk mogelijk: in het middenvak de bal aangegooid krijgen die je, opstijgend, in de lucht met één hand verwerkte door een achterwaartse beweging die tevens de opmaat was van de worp naar voren, geplaatst over 't liefst tientallen meters, naar een vrijlopende teamgenoot in het aanvalsvak. Terwijl de bal een fraaie curve maakte en je al zeker wist dat het tempo en de richting ervan met de looplijn van de ontvanger overeenstemden, maakten je beide benen weer contact met de aarde.

Waarom denk ik juist nu terug aan zo'n moment? Is het de omgeving, het groene weiland dat voor me ligt? Zijn het de beloftevolle verwachtingen aan het begin van een reis, waarvan de bestemming per dag niet duidelijk omschreven is? Of is het toch het zorgeloze gevoel van de gedachte aan een jeugd waarin sport zo'n heerlijke uitlaatklep was?

Hoe het ook is: we zijn in Pieterburen en hebben het minibusje, het treintje van Roodeschool en de interliner – moderne vervoersmiddelen in een ouderwets landschap van weilanden met hekken waar we overheen moeten klimmen – achter ons gelaten. Vierhonderdvierenzestig kilometer te gaan en omdat we onze slaapgelegenheid op onze rug meetorsen, als een slak zijn huis, worden hij en andere lichaamsdelen pittig belast.

De start is vals want Maureen ontdekt na zo'n twee kilometer de vermissing van haar linkersandaal, die met de rechter achter op de rugzak was vastgebonden. Over dat laatste verschil ik met haar van mening, maar grootmoedig ga ik terug. Na vier hekken en honderden meters blijkt het hoopje stront in de verte toch de schoen te zijn. De producenten van de koeienvlaaien lijken overigens een ander weiland geannexeerd te hebben. Als landmijnen dienen de pannenkoeken gemeden te worden, want de opgedroogde bovenkant verhult de verraderlijke zachte vulling eronder.

Het lege land drapeert met liefde de enkele wandelaar en nog zeldzamere vogelaar, met statief en telelens, tussen de kerktorentjes aan de einder en de wierden dichtbij. Wolkenpartijen met wonderlijke vormen verleiden het oogzintuig en triggeren de kinderfantasieën.

De ruimte verspreidt zich weldadig in mijn lijf, neemt intrek in een hoofd vol hersenspinsels. Het langetermijndoel, de Sint-Pietersberg, is latent aanwezig, maar het gaat er vooral om te zijn waar ik ben. In de monotonie te komen van de wandelaar of de rust te vinden in de bedding van het Reitdiep. Daar het middernachtelijk onweer te trotseren dat boven ons verse lichtgewicht tentje tekeergaat. In Oostum de eeuwige stilte van het kerkje in te ademen.

Op deze zoektocht krijg ik tijd voor mijmering en reflectie. De crisis waarin ik beland was en die ik deels weer ach-

ter me gelaten had, veroorzaakte bijwerkingen van gelukkig niet alleen maar negatieve aard. Last had ik van de boodschap ‘kanker’, omdat ze zo verbonden was met doodgaan. De realiteit van sterven in het harnas, ik was vierenveertig toen de mare mij voor het eerst werd aangezegd, bracht een zo nieuwe gedachte- en gevoelsstroom op gang, dat ik overspoeld raakte.

Inmiddels had ik de vierde onheilstijding in een tijdsbestek van tien jaar als een knock-out in de gelijknamige ronde geïncasseerd. De ontmaskering van de schijnzekerheid – controle over mijn bestaan – trof me pijnlijk en hard. In de angst van de situatie zocht ik veiligheid dichtbij in eigen huis en kreeg tegelijkertijd kijk op de onveiligheid van vroegere fases in mijn leven, naast de geborgenheid die ik had onderhouden. De onbekommerde jeugdijaren tegenover de onzekerheid en eenzaamheid van de puberteit.

Lopen als remedie voor een overvol hoofd en een onrustig hart had ik al ontdekt toen de kanker zich voor de tweede keer had gemanifesteerd. Zeven maanden na de operatie van een gedegeneerde moedervlek op mijn linkerkuits: een uitzaaiing in de linkerlies. Het kwam me voor als een inbraak: een ongenode gast die het hele interieur overhoop had gehaald en bezoedeld.

Door buiten te zijn en frisse lucht in te zuigen, kon ik angst laten ontsnappen. Opgesloten in mezelf gaf Moedertje Natuur mij alle ruimte en daarmee haar mededogen. Ook ontzag ze me niet in de regenbui die me onverwacht trof of de kou die mijn huid liet tintelen, de zon die verblindde en verwarmde. De wisselende weersgesteldheden en seizoenen leken zich moeiteloos aan te passen aan mijn stemmingen.

De insluiper, K., die ik eruit gooide en die nog in mijn kielzog probeerde mee te liften, hield bovendien niet van

sportieve fysieke tochten, was mijn overtuiging. Mij geven ze een boost: de Elfstedentocht van 1997 bijvoorbeeld en deze klassieker, het Pieterpad.

Merkwaardig hoe onbekend deze streek voor me is, terwijl ik toch mijn jonge jaren op pakweg veertig kilometer afstand heb doorgebracht. Als een hamster in een kooi, beschermd en begrensd in het noordoosten van Friesland. Mijn actieradius had zich beperkt tot de ritjes van onze boerderij naar het dorp en de buurtschap halverwege. Later kwamen de dorpen van de regio in zicht, met name de meisjes die er flaneerden of het voetballen en korfballen dat we er deden. Toen mijn vader uiteindelijk zijn eerste Dafje bestelde, was ik bijkans het huis al uit.

‘Jullie moeten duwen als ik gas geef!’ Wim, mijn oudste broer, had het raampje naar beneden gedraaid om zijn woorden kracht bij te zetten. Met zijn achterovergekamde haar, glimmend en golvend van de brylcreem, leek hij een piloot in zijn Spitfire, zoals ik die op een foto in *de Spiegel* had gezien. Mijn vader, moeder, broer Joris en ik stonden naast de enorme auto, een Chevrolet, en luisterden gedwee naar de aanwijzingen van Wim.

Hij had de auto de dag ervoor van het verhuurbedrijf gehaald en hem in de berm naast de weg geparkeerd. Het was een kwestie van starten, de chokeknop uittrekken en wegrijden naar de begrafenis van opa, die op tweeënnegentigjarige leeftijd was overleden. Mijn moeder had speciaal voor deze gelegenheid een nieuwe antracietkleurige mantel gekocht en keek nu bijna wanhopig naar Wim. Die had de auto met alle beginnersgeluk van de wereld aan de praat gekregen, maar buiten de drassige berm gerekend. De achterwielen kregen geen vat op de ondergrond. Iedereen moest meeduwen, dat was duidelijk.

Ik had me met mijn teleurstelling op het erf teruggetrokken en keek op gepaste afstand toe naar wat er komen ging. Mee mocht ik niet, voor begrafenissen vonden ze mij te jong. Voor duwen ook trouwens. De auto met al dat blinkende chroom en de wild heen en weer zwaaiende ruitenwissers vond ik spannend, vooral nu mijn broer alle paardenkrachten op het gras losliet en in de zenuwen andere knoppen had aangeraakt. Ineens zag ik Wim als een leeuwentemmer die een grommend onwillig beest van zijn plek probeerde te krijgen.

‘Ja, nu!’ riep hij met verhit gezicht en hij gaf tegelijkertijd vol gas. De motor loeide, grassprietten en modderkluiten vlogen hoog op, banden slipten, grepen vast, lieten los ... Gezichten vol ernst, strak, rood aangelopen ... Eindelijk, met tegenzin, stotend en zuchtend draaide de Chevrolet het asfalt op.

‘O, kijk nou toch eens,’ riep mijn moeder geschrokken, ‘mijn nieuwe mantel ...!’

Zo ontredderd had ik haar nog nooit gezien en het was meer dan alleen een vieze modderjas. Toen de auto allang in de verte was verdwenen, zag ik behalve een geknakte paardenbloem op de weg nog heel lang mijn moeder voor me en iets waar ik geen woorden voor kon vinden.

Alsof het zo moet zijn, lopen we over een pad besmeurd met drek en koeienstront. Aan het schrikdraad te zien, aan weerskanten van het pad, wordt een enorme kudde koeien 's morgens en 's middags via deze route naar ‘huis’ geleid om gemolken te worden. De grootste plakken viezigheid ontwijkend snuif ik toch met welbehagen de mestgeuren op die mij zo doen denken aan mijn jeugdijaren op onze boerderij aan de Lauwerszee. Even later passeren we inderdaad tien-

tallen zwartbonte runderen. De kleine melkfabriekjes liggen herkauwend in het volle gras, waarbij de dikke aders over hun lijf leidingen lijken waar je nog net niet de melk doorheen ziet lopen.

Wijs geworden had Wim maanden later dezelfde auto naast de boerderij op het verharde pad geparkeerd. 's Ochtends vroeg vol vreugde wakker gemaakt, had ik hem door het geopende dakraampje al gauw ontdekt. Tussen de kalende takken van de oude perenboom glinsterden de grijs- en zilvertinten van de automobiel me toe als versieringen op een verjaardagsfeest. Ons hele gezin ging met Wim, die de rijkunst bij moest houden, op deze zondagochtend naar oma, een dag waarop er nauwelijks verkeer op de weg was.

Zo snel had ik nog niet eerder mijn zondagse kleren aangetrokken, die door moeder op een stoel waren klaargelegd. Verlekkerd deed ik het portier open en dicht en herhaalde deze beweging een paar keer. Op de bruinleren bekleding van de bank zakte ik met mijn hoofd achter het stuur, op en neer hopsend voelde ik de stevige beweeglijkheid. Naast de klokjes, de sigarettenaansteker, de pedalen en het machtige stuur trof mij vooral de geur die in de auto hing: een mengeling van verschaalde benzine-, sigaren- en mensenlucht, waarboven die van leer uitsteeg, merkwaardig vertrouwd.

Een uurtje later schoven wij met zijn vijven naar binnen op die herfstige, tamelijk zonnige dag waarop zo nu en dan een bui zich meldde. De auto ontving ons niet onwelwillend. We hadden ongeveer twintig kilometer af te leggen over stille binnenwegen en langs een viertal dorpjes voor we oma zouden bereiken, die beneden aan een hooggelegen weg woonde.

Met mijn moeder had ik haar wel eens bezocht in haar bakstenen rode huisje, pal naast de boerderij van haar zoon, mijn oom Klaas. De reis met de bus was overweldigend geweest. Ik werd in beslag genomen door het draaien aan het grote wiel van de chauffeur, zijn uniform en het merkwaardige toeval dat hij alle passagiers leek te kennen. Het meest verbaasde me de zekerheid waarmee hij de scherpste bochten nam en wist waarlangs hij moest rijden. Ook het piepen en knarsen van deuren die als een trekharmonica open en dicht gingen als mensen in- en uitstapten bleef spannend.

Voorzichtig daalden we af langs de drie hoge treden vanuit het logge bussenlijf, waarna we met dezelfde bewegingen de dijk afzaken waarover de weg liep. Het echte pad – een lange oprijlaan, schuin oplopend tot de weg – liep een eindje verder. Het opgeruimde erf van mijn oom, strak en stijf, kwam in zicht: een voorbode van wat ik kon verwachten. Oma stond al breed, met lange uithalen, te lachen in de deuropening. Helemaal in het zwart, licht schommelend wegens overgewicht en pijnlijke gewrichten. In het voorkamertje waren koffiekopjes en een glaasje ranja op een pluichen tafelkleed klaargezet en kreeg ik uitzicht op akkers, eindeloze akkers, waarboven alleen vogels zich uitleefden.

Met de ene hand op de tafel schonk oma puffend, rood aangelopen, koffie in kleine witte kopjes met een gouden randje. De grote mensen kregen er een grote bruine klont kandij in uit een kristallen suikerpot met een deksel. Ik mocht proeven van een klein afgebroken overblijfsel. Oma's dunne witte haar lag in slierten rond het hoofd, een wrat zat naast haar neus op de linkerwang en steeds als ze iets vertelde werd het afgesloten met een eigenaardig lang aanhoudend lachen, dat hoog begon en laag nasputterde. Aan de scherpe puntige neus en het dunne haar kon je zien dat mijn

moeder oma's dochter was, maar dat zij ooit een klein meisje was geweest, kon ik me niet voorstellen.

Mijn oma heette Renske. Mijn zusje was naar haar vernoemd: Renske Pietje. Pietje, zo had de andere oma geheten – al lang geleden, voordat ik er was, gestorven. Van haar was zelfs geen foto! Van mijn zusje gelukkig wel, maar die kreeg ik niet vaak te zien. Zij was ook doodgegaan, als baby al. Toen ik werd geboren, een jaar later, kreeg ik haar tweede naam: Piet. Daar was ik wel trots op.

Nog nooit had ik zo veel zwarte bloemetjes op één jurk gezien en moeder had ik niet eerder zo lang en zo veel horen praten. De grote mensen gingen helemaal in elkaar op en hadden geen oog voor mij, het kleine meisje. Dat eiste geen aandacht op, vroeg niet en voelde hoe de dag zich om hem sloot. Bij oom Klaas spelen was geen optie: hij hield niet van spelende kinderen die het erf op zijn kop zetten of in de schuur lawaai en troep maakten. De neefjes en nichtjes, wel acht of negen stuks, kende ik bovendien niet goed genoeg om zomaar op af te stappen.

Spannend leek het nog even te worden toen oma aardappelen voor het middagmaal uit de enorme kelder in de gang naar boven haalde, maar ik mocht alleen op mijn knieën naast het open gat naar beneden in de diepte kijken, langs de weckflessen, uitgestald op de schappen langs de muur. Terug in de kamer verdween ik langzaam maar zeker in de uitgestrektheid van het kijkraam, de roezemoezende praatstemmen, de martelkamer van neerdruppende tikken van de Friese staartklok.

Op tijd keerde ik terug. Over een kwartiertje zou de bus komen en daarmee begon de voorpret van de bewegende beelden onderweg: het geel van koolzaadvelden, de hollo-

pende weg die voor ons uit kronkelde, boeren met petten, alpino's en opgestoken handen. Maar eerst het turen in de verte naar een stipje in de verte: is 't 'm wel, is 't 'm niet, tot het grijs van het insect zich losmaakte van zijn achtergrond. De dreiging, voelbaar in buik en maag, van een groeiend beest, een draak, die nu snel op ons afkwam, ons ging oppeuzelen ... en wonder boven wonder door een simpel handgebaar van mijn moeder onder piepend protest tot stilstand kwam. Vervolgens de luid tegenspuiterende deuren, die zich openen als sluisdeuren voor een garnalenkotter, en de breeduit lachende chauffeur met een knipoog voor mij. Het kaartje, dat lang en nauwkeurig door de conductrice werd bekeken, was gelukkig nog geldig en na een knip zochten wij een mooi plekje. Ik bij het raam na nog een laatste zwaai vol opluchting naar oma.

Tevreden gaf ik me over aan het gebrom van de zware dieselmotor en vergat zowaar naar buiten te kijken. Vanaf mijn plek, halverwege de bus, zag ik de chauffeur druk met de conductrice praten, die met haar dophoedje en kersenrode lippen niet alleen zijn aandacht trok. De bestuurder bleef soepel aan het grote rad draaien en trok zo nu en dan aan een soort pook met bolle knop. Ook al ging dat vast niet makkelijk: ik werd later buschauffeur, zeker weten!

Het mooiste, als in een sprookje, moest nog komen. Onze boerderij lag tussen twee haltes in: de ene op zeventienhonderd meter, de andere op vierhonderd meter. Afstanden die makkelijk te belopen waren, vond ik. Daar dacht mijn moeder anders over. Omdat er vast niet iemand in of uit zou stappen bij die stopplaatsen, besloot zij het praktische met het aangename te verenigen. Ruimschoots van tevoren schuifelde zij naar voren, zich vastgrijpend aan stangen en bankleuningen, op weg naar de chauffeur, die haar in zijn

spiegel zag naderen. Duidelijk zichtbaar was het smoezelen met de buskapitein, niet zomaar iemand met zijn goudgebiesde pet en uniform. Ik zag haar wijzen en lachen, en de pet lachte mee.

Voordat het echt tot mij was doorgedrongen, voltrok zich het wonder. Na de burens, drie huizen op een rij, en een weiland kwam onze boerderij in zicht, waar de bus precies voor de inrit van het erf stopte. Onder de ereboog door stapten wij, de koningin met haar kleine prins, op de begane grond, waar een warme walm gevuld met stof en diesellucht ons nog even vasthield, waarna het veilige huis ons vlug naar binnen slokte.

Met de auto was de reis nog spannender: ik kon met mijn eigen ogen zien hoe Wim het voor elkaar kreeg zo'n bakbeest op de weg te houden. Wat zou oma opkijken als we met zijn vijven voor haar neus stonden.

De bult van Dokkumer Nieuwe Zijlen diende zich al na zevenhonderd meter aan, te horen aan het geluid van de banden, die op dit stuk straatweg een andere toon aansloegen. Voordat de afdaling begon, kon ik met een snelle blik naar buiten zien dat het eb was. De witgeverfde aanlegsteigers staken als reuzenvogels hoog boven het water uit. Het slik was aan weerskanten drooggevallen en er werd gespuid, al in de verte te zien aan de blauwgerafelde vlag met de letters SPUI ... Van dichtbij zag je het ook: het water kolkte in tientallen miniwatervallen de sluizen uit, de hapgrage muil van de zee in.

Het tweemaal daags afwateren van het binnenwater bij laagtij was een bron van sterke verhalen over stumpers die meegesleurd zouden zijn door de felle stroom, omdat ze te laat in de gaten kregen dat er gespuid werd. Zelfs zou jaren